

Lausunto: Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista

OM ML 7/2018

Johanna Niemi /3.4.2018

Johdanto

Rikosoikeudellisen sanktiojärjestelmän kokonaisarvio on paikallaan ja monesta syystä ajankohtaista. Erityisesti Euroopan neuvoston Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemistä koskevaan sopimukseen (Istanbulin sopimus) liittyminen vuonna 2015 korostaa aihepiirin ajankohtaisuutta.

Lausuntopyynnön kohteena olevassa mietinnössä (Mietintö) on havaittavissa kolme merkittävää linjausta:

Suomalaiselle rikosoikeudelle on pitkään ollut leimallista rikosoikeudellisten sanktioiden ja hoidon sekä sosiaalipoliittisten toimenpiteiden tiukka erottelu. Mietintö kuvastaa viimeisten kymmenen vuoden aikana kehittyntä suuntausta, jossa tästä tiukasta erottelusta ollaan luopumassa tai ainakin sitä ollaan lieventämässä. Tätä suuntausta on pidettävä tervetulleena.

Mietinnössä korostetaan sanktiojärjestelmästä aiheutuvia kustannuksia ja niiden kustannusvaikutuksia eli suhdetta rikollisuuden aiheuttamiin kustannuksiin. Tällaisten syy-yhteyksien ja vaikutuksien laskeminen on erittäin vaikeaa. Huolestuttavaa on myös se, että tällainen kustannusfokus suuntaa mietinnön painopistettä pois rikosoikeuden keskeisistä kysymyksistä eli rikollisten tekojen ja niistä seuraavien sanktioiden oikeudenmukaista suhdetta koskevista kysymyksistä.

Kolmanneksi Mietinnössä ei ole lainkaan huomioitu sukupuolivaikutuksia. Tämä on täysin käsittämätöntä vuonna 2018, jolloin sukupuolivaikutusten huomioon ottamiseen on pyritty erilaisilla lainvalmistelua koskevilla ohjeistuksilla jo usean vuosikymmenen ajan.

Eri rikoslajien väliset erot rangaistuksissa kirvoittavat ajoittain keskustelua. Vertailun helpottamiseksi rangaistuslajit on koottu Kuvaan 1 s. 30. Kuva vaikuttaa selkeältä, mutta edellisellä sivulla oleva selostus hämärtää sen tulkintaa:

Kuvassa 1 on asetettu eräät henki-, väkivalta- ja seksuaalirikokset järjestykseen rangaistuksen pituuden odotusarvon mukaan. Eri rangaistuslajeja ei ole painotettu niiden tosiasiallisen ankaruuden mukaan, vaan pituudet on laskettu yhteen rangaistuslajeista riippumatta. Tarkastelu antaa siten lähinnä suuntaa-antavan kuvan ankaruuden keskinäisestä järjestyksestä. s. 29

Jotta vertailu olisi mielekästä, kuvan laatimisen perusteita tulisi avata enemmän.

Muistiossa käsitellään useita eri rikoslajeja, mutta ei lainkaan huumausainerikoksia. Kansainvälisessä keskustelussa tältä osin on esiintynyt varsin radikaalejakin ajatuksia. Myös Suomessa huumausainerikosten rangaistuksista on käyty keskusteluja. Kontrollin kohdistumista käyttörikoksiin on kritisoitu. Toisaalta törkeiden huumausainerikosten kohdalla rangaistusasteikkoja käytetään aivan toisin kuin esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikoksissa: Törkeissä huumausainerikoksissa on käytössä asteikkojen yläpää, kun seksuaali- ja väkivaltarikoksissa käytössä on asteikkojen alaosa. Rangaistusten oikeasuhtaisuudesta keskusteltaessa myös huumausainerikokset olisi syytä ottaa huomioon.

Väkivaltarikokset

Suomessa perinteisesti korkea henkirikollisuuden taso on saatu laskuun. Tämä johtunee pitkälti siitä, että ne ikäluokat, joissa ns. humalatapot ovat tapahtuneet, ovat ikääntyneet ja sosiaalisesti syrjäytynyt osa näitä ikäluokkia alkaa siirtyä pois keskuudestamme.

Sen sijaan naisten henkirikoskuolleisuus (joka toki on ollut vähäisempää kuin miesten) ei ole kääntynyt laskuun. Pientä laskua on tapahtunut, mutta vielä ei tiedetä, onko kysymys vuotuisesta vaihtelusta vai pysyvästä laskusta. Tämä on huolestuttavaa, sillä naisten henkirikoskuolleisuus on verrattuna muihin länsimaihin korkea. UNDOC:n tilastoista voidaan laskea, että Suomessa naisten kuolleisuus henkirikosten uhreina oli 0,74 per 100.000, kun se esimerkiksi Ruotsissa oli 0,29.

Euroopan Unionin Perusoikeusviraston vuonna 2014 toteuttamassa naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimuksessa Suomi nousi korkean väkivallan maiden joukkoon ja useissa väkivallan lajeissa aivan korkeimpaan ryhmään.

Näiden kansainvälisten vertailutietojen valossa on hämmästyttävää, että Muistiossa nojaututaan vain suomalaisiin tilastoihin ja tutkimuksiin. Naisiin kohdistuvaa lähisuhde- ja muuta väkivaltaa ja sen esiintyvyyttä ei tarkastella lainkaan.

Ennen kuin Muistion perusteella tehdään linjauksia, Muistiota on täydennettävä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevilla tiedoilla. Osaamista löytyy muun muassa Oikeusministeriön kriminaalipoliittiselta osastolta, Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksesta sekä lukuisista kansalaisjärjestöistä sekä useista yliopistoista.

Tässä ei ole mahdollisuutta ryhtyä paikkaamaan muistion puutteita tältä osin. Toimenpideehdotusten osalta on kuitenkin tuotava esiin muutamia keskeisiä seikkoja:

1. Istanbulin sopimus on yksiselitteinen sen suhteen, että väkivaltarikoksen tekeminen lähisuhteessa tulee olla rikosta ankaroittava peruste. Tämän Suomea koskevan kansainvälisen velvoitteen sivuuttaminen on vakava puute.
2. Väkivaltarikosten tutkinnan parantamista ei mainita mahdollisena toimenpiteenä. Kuitenkin Poliisiammattikorkeakoulun tekemä tutkimus osoitti, että huomattavassa osassa kotihälytyksiä poliisi kuittaa asian soittamalla takaisin, siis edes menemättä paikalle. Tutkimuksista tiedetään, että lähisuhdeväkivallan uhri ei tällaisessa tilanteessa voi puhua vapaasti. Toisin sanoen, väkivaltarikosten tutkinnassa on huomattavasti parantamisen varaa.

3. Riskinarvioinnin tehostaminen on Muistiossa rajattu lähinnä jo rikoksista tuomittujen uusintarikoin arviointiin. Lähisuhdeväkivallassa on tyypillistä, että väkivalta on toistunut useita kertoja ennen kuin se tulee poliisin tietoon. Riskinarviointi on tällöin tarpeellista jo varhaisessa vaiheessa. Menetelmiä myös kehitetään parhaillaan THL:n koordinoimassa hankkeessa.
4. Käyttäytymisen muutokseen tähtäävien ohjelmien huomioiminen on yksi Muistion keskeisiä ansioita. Lähisuhdeväkivallassa ohjelmat ovat tärkeä keino positiivisten muutoksen aikaan saamiseksi, vaikka tutkimustieto niiden tehosta on jossain määrin ristiriitaista. Lähisuhdeväkivallasta pois oppimisen ohjelmat toteutetaan pääsääntöisesti vapaudessa. Olisi aika käydä vakavaa keskustelua siitä, voitaisiinko ohjelmat kytkeä osaksi sanktiojärjestelmää.
5. Lähestymiskielto on vakiinnuttanut asemansa osana lähisuhdeväkivallan torjunnan järjestelmää. Muistiossa lähestymiskieltoa ei edes mainita. Sen kehittämisen tulisi olla tärkeä osa sanktiojärjestelmän kehittämistä.

Seksuaalirikokset

Seksuaalirikosten tunnusmerkistöjä käsitellään Muistiossa laajasti, kuitenkin sivuuttaen suostumusta koskeva keskustelu. Istanbulin sopimus huomioon ottaen Suomessakin tultaneen lähiaikoina siirtymään suostumusperustaiseen raiskauksen tunnusmerkistöön.

Seksuaalirikokset on valittu Muistion kustannustehokkuutta korostavan lähestymistavan esimerkiksi. Vaikka lähestymistapaa voidaan kritisoida, esimerkki nostaa esiin rikosten ennaltaehkäisyä koskevia kysymyksiä.

Muistiossa laskelmoidaan, että rangaistusten korottaminen 30 prosentilla vähentäisi 178 raiskausta vuodessa (s. 35-37) ja että yhden raiskauksen ehkäiseminen maksaisi € 27.000. Jos yhtälö olisi todellakin näin yksinkertainen, on oletettavaa, että useimmat kansalaiset ja poliitikot olisivat valmiit tekemään tämän investoinnin. Muistio ei sitä suosita.

Mikäli vastaavanlainen kustannusarvio tehtäisiin henkirikosten kohdalla, voitaisiinko laskea, että rangaistustason korottaminen 30 prosentilla laskisi rikoksia kolmella prosentilla? Tämän suuruinen lasku olisi noin kolme ihmishenkeä vuodessa. Olisimme valmiit hyväksymään kustannukset?

Ennalta ehkäisevän vaikutuksen arvioiminen, saatikka laskeminen on todella vaikeaa. On todennäköistä, että edellä mainitut rangaistustason oleelliset korotukset toisivat mukanaan myös vaikutuksia, joiden ansiosta rikosten määrä ei ehkä laskisikaan. Sen vuoksi kustannustasolaskelmat eivät vaikuta oikealta tavalta käydä keskustelua sanktiojärjestelmästä.

Raiskaus ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Vaikuttaa lisäksi siltä, että Muistiossa keskitytään liiaksi uusintarikollisuuden ehkäisemiseen, ja aliarvioidaan yleispreventiovaikutusta. Erityisesti seksuaalirikoksissa sosiaalinen media on tuonut uusia tapoja lähestyä potentiaalia uhreja, lähinnä lapsia, mahdollisesti muitakin heikossa asemassa olevia henkilöitä. Muistiossa esitetyt pohdinnat siitä, että seksuaalirikoksiin ei voida vaikuttaa rangaistustasolla (s. 82), eivät todennäköisesti juurikaan sovellu tämä tyyppiseen, yleensä varsin suunnitelmalliseen toimintaan.

Kuvasta 1 s. 30 käy ilmi, että noin puolet raiskauksesta (60 %) ja törkeästä pahoinpitelystä (vajaa 50 %) annetuista rangaistuksista on ehdollisia. Esimerkiksi Varsinais-Suomen käräjäoikeus tuomitsi viidestä raiskauksesta ja parituksesta, jotka kohdistuivat 18-vuotiaaseen nuoreen naiseen ehdollisen rangaistuksen (HS 21.3.2018).

Vajaa 40 prosenttia lapsen törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä annetuista rangaistuksista on ehdollisia. Teoissa on yleensä kysymys sukupuoliyhteydestä lapsen kanssa. Säännös ei koske nuorten keskinäisiä seurustelusuhteita.

Korkein oikeus on antanut vuonna 2017 ratkaisuja törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (KKO:2017:31, 50,51). Jostain syystä ratkaisut eivät ole ehtineet Muistion arviointeihin mukaan. Ilmeisesti niitä ei ole oikeuskäytännössäkään täysin vielä sisäistetty. Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden 7.3.2018 ja 8.3.2018 antamat ehdolliset tuomiot, joissa kyse oli lasten systemaattisesta houkuttelusta somessa ennen fyysisiä sukupuoliyhteyksiä, voivat olla ongelmallisia KKO:n linjausten valossa.

Tällaiset tapaukset herättävät aiheellisia kysymyksiä siitä, otetaanko oikeuskäytännössä yksittäisten tapausten törkeysarviointiin liittyvät kysymykset riittävän perusteellisesti huomioon.

Kuten edellä todettiin, Muistiossa suhtaudutaan vakavasti väkivaltaisen käytöksen muuttamiseen tähtääviin ohjelmiin. Seksuaalirikollisia koskevat ohjelmat toimivat nykytiedon mukaan parhaiten laitoksissa ja vaativat useamman kuukauden jakson. Tämäkin on yksi syy, jonka vuoksi ehdolliset tuomiot törkeissä seksuaalirikoksissa voivat olla ongelmallisia.

Raiskauksen ja törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohdalla keskeinen ongelma on ehdollisen rangaistuksen käyttäminen varsin törkeissäkin tapauksissa. Ehdotettu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistuksen korottaminen kuuteen vuoteen ei tässä kohdin auta, sillä rangaistukset mitataan nytkin asteikkojen alapäästä. Jos tapaus on törkeä, se voidaan käsitellä törkeänä hyväksikäyttönä, jolloin asteikko jo nykyisin on kymmenen vuotta.

Yksi ongelma on se, että käytännössä lapsiin kohdistuvia raiskauksia, erityisesti kun kysymys on raiskauksen tekotapojen pelkotilan ja avuttoman tilan hyväksikäytöstä, käsitellään törkeinä ja tavallisinakin lapsen seksuaalisina hyväksikäyttöinä. Ehdotettu uusi tunnusmerkistö törkeä lapsen raiskaus (4-12 vuotta vankeutta) voi auttaa tunnistamaan lapsen raiskauksen paremmin.

Myös asteikon alarajan nostamisella rangaistuskäytäntöä voidaan ohjata. Vaikuttaa siltä, että käytännössä on opittu erottamaan nuorten keskinäiset seurustelusuhteet hyväksikäytöstä. Siten törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikon alarajan nostamisella nykyisestä yhdestä vuodesta ei pitäisi olla haitallisia seurausvaikutuksia.

Seksuaalinen ahdistelu

Mietinnössä todetaan, että vuonna 2016 voimaan tullutta seksuaalisen ahdistelun rikossäännöstä ei voida arvioida, koska sen soveltamisesta ei ole tieoja. Helsingin Sanomat on kuitenkin marraskuussa 2017 julkaissut asiasta laajan selvityksen tapaustiivistelmiseen. Aineistoa on siten olemassa.

Muistiossa ihmetellään, miksi seksuaalisesta ahdistelusta ei anneta sakkoja poliisin tai syyttäjän toimesta. Todennäköinen selitys on se, että sakkomenettelyssä ei voida tuomita vahingonkorvausta, joten asioiden hoitaminen tätä kautta olisi kohtuutonta rikosten uhreja kohtaan.

Yhteenveto

Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän arvio on mielenkiintoinen ja monilta osin hyvin laadittu paperi, joka kuitenkin sivuuttaa täysin tämän hetken keskeiset seuraamusjärjestelmää koskevat keskustelut, jotka liittyvät naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja muuhun lähisuhdeväkivaltaan.

Johanna Niemi

Prosessioikeuden professori
Minna Canth akatemiaprofessori
Turun yliopisto